

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A hadtudományi bizottság f. évi utolsó ülését deczember hó 16-án szándékozott megtartani, de az közbejött akadályok miatt január hó 3-ára halasztatott.

Az ülés főbb tárgyaiként kitűzettek :

1. Jelentés, hogy a folyó évi hadtörténelmi pályázat nyertesének az 500 arany koronából álló *pályadíj* elküldetett és hogy a szerző késznek nyilatkozott azon kiegészítések eszközzésére, melyeket a bírálat kívánt.

2. Jelentés, hogy *Szécsi Mór* századosnak az 1866-ik évi osztrák-olasz háborúról szóló munkája, mely a mellékleteknek hosszadalmas elkészítése miatt késett, *már kinyomattatott* és szétküldetett.

Az előadó a munka *egy kész példányát* a bizottságnak bemutatja.

3. Jelentés, hogy a bizottság az általános *hadtörténelmi pályakérdést* az 1894-ik évre is, még pedig *500 arany koronából álló pályadíjjal*, kiírja.

A pályázati hirdetemény a jelen füzetben és azon kívül a napi sajtóban és más folyóiratokban is közöltetik.

4. Bemutattatik a jelentés a *dotatio fölhasználásáról*, továbbá a *jövő évi munkásság* tervrajza és a *jövő évi költségvetés*.

5. Az előadó végül jelentést tesz az *ezredéves kiállítás* hadtörténelmi csoportbizottság működéséről és a hadtudományi bizottság tagjainak a kiállítás munkálataiban való közreműködéséről.

A HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG PÁLYAKÉRDÉSEI.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága a magyar hadi történetírás fejlődését minden rendelkezésére álló eszközzel elősegíteni kívánván, az 1894-ik évre a következő pályázatot hirdeti :

Pályázat.

(Hetedik pályakérdés.)

1. *Kivántatik a magyar hadtörténelem valamely nerezetesebb eseményének öndlő leírása.*

A dolgozat tárgya választható a mohácsi vész előtti vagy utáni időszakból (1815-ig), de mindenkor föltétel, hogy a cselekmény magyar csapatok által, vagy magyar földön hajtatott végre.

A földolgozás lehet vagy *történelmi*, a mikor is szükséges, hogy az levéltári kutatásokon, lehetőleg eredeti kútfőkön alapuljon, vagy az eseményre valamely irányban új világot vessen, illetőleg azt rekonstruálja, vagy lehet *katonai*, mely már ismert és nyomtatott kútforrásokra támaszkodik ugyan, de a tárgyat a katonai szaktudomány szabályai szerint kritikailag dolgozza föl. A dolgozat 4—5 nyomtatott ívnél többre nem terjedhet.

2. A munka jutalma *500 arany korona*, mely az aránylag legjobb, de irodalmi színvonalon álló pályaműnek adatik ki; a munka ezenfölül, a folyóiratban való közzététele után, a szokásos tiszteletdíjban is részesül.

3. A pályaművek idegen kézzel, tisztán és olvashatóan írva, lap-számozva s egy a szerző nevét, állását és lakóhelyét rejtő, jeligével ellátott pecsétetes levélke kíséretében, a bizottság előadója: *Római Horváth Jenő honvéd őrnagy* címére (Pozsony, Vásártér 10.) *1894 június hó 1-éig* küldendők be.

4. Álnév alatt pályázóknak a jutalom nem adatik ki.

5. A jutalomban nem részesült, de megdicsért, vagy közlésre alkalmasnak osztályozott pályaművek, a folyóiratban a rendelkezésre álló tér arányában szintén közöltetnek, míg a többiek jeligés levélkéi bizottságilag elégettetnek, a kéziratok pedig a hadtudományi bizottság levéltárába tétetnek.

6. A jutalomra a hadtudományi bizottság tagjait kivéve, bárki pályázhat.

7. A pályázat eredménye *1894 szeptember 15-én* fog közzététetni.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Mátyás főherceg levelei a mainzi választó fejedelmhez az 1605-ik évi magyarországi hadi eseményekről. Mátyás főherceg, később Magyarország királya, már 1594 óta

teljhatalmú kormányzója volt Magyarországnak Rudolf helyett, ki birodalmának kormányzatával nem sokat törődött.

A cs. és kir. udvari könyvtár egy codexében a főherczegnek 19 levele van, melyeket cronbergi *Schweickhard János mainzi érsek* és német választó fejedelemhez intézett s melyek kizárólag, vagy legalább túlnyomó részben a Bocskay-fölkelésre és egyéb evvel kapcsolatos magyarországi hadi eseményekre vonatkoznak.¹⁾

A főherczeg e levelekben bámulatos részletességgel és pontossággal hetenkint tudósítja a választó fejedelmet, kihez bizonyára régebbi baráti kötelék is csatolta, a magyarországi eseményekről, a császári hadak terveiről és vállalatairól, állapotáról stb., minek folytán e levelek a magyar hadi történetírás számára fölötte becsesek. Nevezetes azonban, hogy míg e levelek a hadi eseményekről oly ritka nyíltsággal és őszinteséggel szólanak, másrészt a főherczeg nagy gonddal kerüli ama vizsály fölemlítését, melyben bátyjával, Rudolf császár és királyljal a főherczeg már azon időben volt, melyet azonban kifelé — úgy látszik — titkolni igyekezett.

A főherczeg levelei egészen új dolgot ugyan keveset tartalmaznak, de sokat, melyekről csak általánosságban tudunk, részletesebben megismerünk, másokat pedig a leghitelesebb módon megerősítve találunk bennök, minek folytán e levelek első rendű kútfői beccsel bírnak.

A leveleket itt vagy egészben, vagy — a mennyiben más, a magyar történelemre érdektelen dolgokat tartalmaznak — kivonatban adjuk.

A levelek a következők :

1. *Bécs, 1605 augusztus 2-án.* Barátságos szolgálatkészségünket, és minden jót és kedveset, amit tudunk, ajánljuk kedvességédnek, főtisztelendő választó fejedelem, mint a mi különösen tisztelt urunknak és barátunknak.»²⁾

«Ama barátságtól és bizalomtól ösztönöztetve, melylyel kedvességéd iránt viseltetünk, nem akartuk elmulasztani, hogy kedvességédet az osztrák tartományok és országok mostani szomorú állapotáról ne értesítsük, tudatván egyszersmind ama barátságos szándékunkat, hogy jövőre, amint már rég akartuk, kedvességéddel bizalmas levelezésbe lépjünk és ezt fönn is tartjuk.»

«Barátságosan emlékeztetem tehát kedvességédet, miszerint ő

¹⁾ A levelek a mainzi püspöki, a régi választófejedelemségi levéltárban Mainzban, a fogalmazványok a bécsi cs. és kir. udvari könyvtár kéziratgyűjteményében, a 8750. számú codexben, Bécsben vannak.

²⁾ A levelek mindegyike ugyanezen bevezetéssel kezdődik, melyet a későbbieknél elhagytunk.

római császári Felsége, a mi szeretett urunk és testvérünk hadserege, mely gróf Básta György alatt Felső-Magyarországon volt, a fizetés elmaradása miatt föllázadt és ott tovább megtartható nem volt. Básta intései és befolyása mégis annyit hatottak, hogy a hadi nép a császár hűségén megtartatott és miután onnét *ápril 12-én* elvonúlt, ide Pozsonyba jött. A hajdúk e közben a császári hadat nyomon követték és táborukat soha többre, mint egy-két mértföldre ütötték föl.»

«Miután Básta Pozsonyhoz érkezett és magát itt elsánczolta, az ellenség igyekezett és merészkedett őt itt is erőszakkal megtámadni, de mindenkor kárral üzetett el.»

«E közben megtörtént azonban, hogy Nagyszombat, Galgóc és más bányakerületi városok és végvárok magukat a hajdúknak megadták, a kiknek különben már előbb is — a mikor Básta még Felső-Magyarországon időzött — a magyarok és kivált Thauhauser ezredes hűtlensége és árulása következtében Füle, Korpona, Végles, Besztercebánya és más erődök és kastélyok kezeikbe kerültek.»

«Rövid idővel ezelőtt pedig az egész Csallóköz föllázadt és a fölkelőknek a törökök is, úgy az egyik, mint a másik oldalról segítségökre jöttek. Nemsokára azután 5000 főnyi török, tatár és hajdú sereg a nevezett szigetről Magyar-Óvár közelében átkelt a Dunán, és a fraknói és kismartoni uradalmakon át egész az osztrák határig nyomúlt, sok szép várost és falut földülva, a föld népét fölkonczolva, marháját elhajtva, pénzét és egyéb holmiját elrabolva. Básta Hohenlohe egynéhány ezer lovasát küldé utánuk, de ezek mit sem bírtak ellenök végezni és ismét a pozsonyi táborba tértek vissza.»

«Az ellenség ekkor Sopron körül ütött tábor, hol hozzá számos magyar csatlakozván, erejük 14,000 főre szaporodott.»

«Ennek következménye lőn, hogy a császári hadi nép nem akart többé Pozsonynál megmaradni. Hosszabb alkudozások, és a zsold fizetésének ígérete mellett sikerült ugyan egy részét a táborban való kitarásra bírni, de az egész lovasság elhagyta a tábort és a Duna mindkét partján erre Bécs felé húzódott; az *ellenségre* azonban *egyetlen rész sem volt vezethető.*»

«Az ellenség nemcsak Sopront tartja ostrom alatt, de a Csallóközből és más helyekből egész *3 mértföldre ide (Bécshez) portyáz.*

«A fölkelők, törökök és a tatárok a Dunántúlon Érsekujvárt és Nyitrát ostrom alá fogták és ismételten betörték a Morván át Ausztriába és Morvaországba, kimondhatatlan károkat okozván, a nélkül, hogy ezt saját föllázadt lovasságunkkal — *mely nem kevesbbé dül és pusztít, mint az ellenség* — megakadályozhatnók.»

«Sopron nagy szükségbe jutván, végre is sikerült lovasságunk egy részét arra rábírnunk, hogy Bástával Sopron felé meneteljen. Básta el látta Sopron városát némi gyalogsággal, élelemmel, de miután a hadi nép *Sopron közelében időzni nem akart*, kénytelen volt velök ide Bécsbe visszatérni.»

«De most már — miután a zsoldfizetés három hónap óta elmaradt — *a gyalogság sem akart többé a pozsonyi táborban maradni*. E miatt Mörsburg ezredes spanyol ezredét voltunk kénytelenek Pozsonyba küldeni, a többi 4 régi ezredet pedig Bécsbe vonni, hol azok olyképp viselkedtek, *mintha a város általuk ostromolva volna.*»

«Ez idő alatt Bocskay hadi népe három rohamot intézett Érsekújvár ellen, de mindenkor visszaveretett, legjobb katonáit veszítvén. Kevésbé szerencsés véget ért Nyitra ostroma, bárha az megtartható lett volna; ámde a vár a magyar katonák hűtlensége folytán, a püspök akaratára ellenére, föladatot.»

«Nemkülönbén a felsőmagyarországi urak és a föld népe is, hűtlen és esküszegő lett és ő császári Felségétől elhajolva — mint mondják — Bocskay pártjára állott.

«Mind e romlás és szerencsétlenség főoka a lázadó hadi nép, s igyekeztünk, valamint hogy most is igyekszünk, még pedig éjjel-nappal, hogy pénzt teremtsünk elő, hogy e népet kielégíthessük és megfizethessük; amint hogy a fizetést az ezredeknél már meg is kezdtük és semmi fáradságot nem kímélünk, hogy a fizetés folytatható legyen. Csak bírnanék mielőbb ez akaratos nép fizetését előteremtteni, a mit pedig mindenki szívesen cselekedne, a fölsapott lángok terjedése csakhamar meg volna akadályozható. Mert ekkor reméljük Istentől, hogy segítségével az ellenséggel majd csak szembeszállhatunk és ezen, valamint a többi országokat is megmenthetjük.»

«E végből kedvességedhez, valamint a többi választó fejedelmekhez és a római szent birodalom rendeihez is, segítség, tanács, támogatás és kéznyújtás végett egész bizalommai fordulunk.»

«A főntebb elősorolt nehéz terhek nyomnak ugyan bennünket, de azért becsületünket. vérünket és vagyonunkat szívesen föláldozzuk, hogy ez országot, mely a szent birodalom első oltalmazója, megmentünk, annak jólétét előmozdítsuk, a mire minden időben nagy buzgalommal igyekszünk és e törekvésünkben kedves híveink segedelmére is biztosan számítunk.»

«Midőn mindezen, az ország szomorúságos állapotát és veszedelmét előtüntető levelet kedvességednek írjuk, ezt barátságos kötelességünknek tartjuk és magunkat Isten oltalmába és kedvességed szolgálá-

taiba készségesen ajánlva, hűséges ragaszkodással maradunk, állandó híve . . .»

2. *Bécs, 1605 augusztus 10-én.* «Följánlott levelezésünket folytató, ime tudatjuk mindazokat, a mik utolsó levelünk óta Magyarországon történtek, és a miket nekünk különféle helyekről írtak, bennünket tudósítván.»

«A török szerdár *július 19-én* egy 15,000 főnyi sereggel indult el Nándorfehérvárról, sok eleséggel, melyet vízen vitet maga után, és Eszékre érkezett. Útközben megtudván, hogy távozása után Nándorfehérvárott lázadás ütött ki, kénytelen volt ennek elfojtására néhány ezer embert visszaküldeni.»

«*Július 24-én* történt, hogy az érsekujvári császári szolgálatban álló magyarok a német parancsnoknak egy kérvényt nyújtottak be; este mindkét nemzetbeli katonák és tisztek összejövén, a magyar katonák kérvényükre választ követeltek, mit kapitányuk: Thury Ferencz, nekik meg is adott. Egy magyar trabant azonban kikelt az ellen és kiabálni kezdett, mire a magyar kapitány vezénylő pálczájával néhány ütést mért reá. Erre nagy dulakodás támadt a magyarok közt, sőt Thuryra két lövés is tétetett. Ekkor a németek Thury pártjára állván, a magyarokra tüzelni kezdtek és nagy lövöldözés, vérengzés támadt, miben számosan elesetek, vagy ötvenen pedig a bástyákon és az árkon átugrálva, a kívül levő fölkelőkhöz csatlakoztak. Ezek csakhamar rohamot kíséreltek meg, de veszteséggel visszaverettek.»

«A következő napon (*július 25-én*) éjfélkor megújították a támadást, mely bár reggeli 6 óráig tartott, eredményre nem vezetett. Miután a fölkelők ez alkalommal sokat vesztek, s közülök számosan nehezen megsebesültek, az ostromot megszüntették s Érsekujvártól egy fél mért-földnyire visszavonultak, a törököktől remélvén segítséget.»

«De mielőtt a lázadók elvonultak volna, a mieink kirohantak és az árkokba a vizet, melyet az ellenség levezetett volt, ismét visszaeresztették.»

«*Július 26-án* Batthyány Ferencz bandériuma *Német Balázs*¹⁾ hajdú főkapitány, *Szeley György* és *Bakó György* csapatait, mely utóbbiak ezelőtt ő császári felsége fizetett huszárai voltak Körmenten, csekély száma daczára megtámadta; a fönt megnevezett két kapitányt és még sok más levágott, a fölkelőket futásra kényszerítette és néhány törököt, valamint gazdag zsákmányt hozott a várba vissza.»

¹⁾ Itt Mátyás főherczeg téved a névben, nem *Német Balázs*, hanem *Némethy Gergely* volt az, ki a Dunán túl működött.

«Hogy a lázadók és törökök gyűjtogatásainak és fosztogatásainak véget vessenek, *júl. 30-án* Trautmansdorf Zsigmond Frigyes Ádám, Batthyány bán és Zrínyi gróf együtt a fölkelők ellen nyomultak, de ezek sehol helyt nem állottak. Az üldözés Hídvégig folytatott, de a fölkelők podgyászukat és a fogoly keresztényeket már előbb részint Kanizsára, részint a közel várakban biztosságba helyezték.»

«Az ő Felségétől elpártolt Nádasdy Tamás gróf a mieinkkel tárgyalásokba bocsátkozni akart ugyan, de szavainak kevés hitelt adtak.»

«Kőszeg, Körmend, Szt.-Groth városok és egyéb helységek megadták magokat; a nemesség közül is sokan jönnek és kegyelmet kérnek. Így tehát reméljük, hogy rövid idő alatt az összes Dunán túli megyéket ismét a császár hűsége alá hozhatjuk.»

«Külön kirendelt biztosok a Csallóközben lévő lázadókkal is tárgyalásokat kezdtek, de Rhédey Ferencz és hívei, alig hogy ennek hírért vették, azonnal fölkerelkedtek, hogy őket megtámadják. Mörsburg ezredes ennek folytán szükségesnek látta, hogy úgy az ő, mint az Öttingen gróf ezrede, valamint a rácz lovasok is a Csallóközbe rendeltessenek, és sietett az ottani lázadó ezredessel, Karcsai Somogyi Mátyással egyezséget kötni, melynek folytán ő, valamint összes zsoldosai ő Felsége szolgálataiba állni ajánlkoztak.»¹⁾

«De mivel ez emberek közt valóságos söpredék népség is volt, a legjobb ezer magyar lovas és 2000 hajdú választatott ki, s ezek lőnek császári zsoldba véve. Hála Istennek a Csallóköz ilyenformán ismét meghódolt a császárnak és a Duna Pozsonytól Esztergomig föl van szabaddítva.»

«E magyar katonák becsületességük bizonyosságául a Csallóközbe betörő ellenséget megtámadták, megverték és több mint 3000 darab marhát, zsákmányul ejtettek és egy török csauzt is elfogtak.»

3. *Bécs 1605 augusztus 17-én.* «Barátságos tudomására hozom kedvességednek, hogy Bocskay gyalogosaival és lovasaival Kassáról Erdélybe utazott azon szándékkal, hogy az erdélyiek, valamint Radul vajda hódolatát elfogadja, és azután mindkét tartománynyal szerződést kössön. Ugyanazon napon utazott el az egrí pasa is, ki számos előkelő törökkel együtt Boeckaynál Kassán tartózkodott. Úgy hírlik, hogy a török császár őt nevezte ki budai pasává.»²⁾

«*Augusztus 1-én* 4000 főnyi ellenség Strasnitz és Szakolcza közt a

¹⁾ Lásd Hadt. Közl. 1888. 480. l.

²⁾ Ez Ali pasa volt, a sorrentei renegát.

Morván átkelve, az ott lévő császári lovasokat, kik az út és az élelmi szerrek szállításának biztosítására voltak föllállítva, nagyrészt levágta és egyéb nagy károkat is okozott» . . .

«*Szt. György helyőrsége* Schönberg ezredessel megegyezett abban, hogy ez őket német hadakkal segítse; az ezredes az ott a várban lévő lázadókat augusztus 8-án megtámadta, és azokat részint levágta, részint fogságba ejtette, a várat pedig elfoglalta. Ezek után Schönberg Szent-Györgyre 300 zsoldost küldött segítségül és megparancsolta, hogy a Bazinban lévő lázadók ellen forduljanak, mit ezek megtámadván, a várat rohammal hatalmukba vették.»

4. *Bécs, 1605 augusztus 23-án.* «Nem kételkedünk abban, hogy a magyar állapotokról való eddigi tudósításaink kedvesség kezeibe jutottak. A több mint 40,000 főnyi ellenség Budától nem messze áll. Maga a szerdár hadi népének egy részével szintén oda érkezett és 15 löveget minden tartozékaival együtt a fegyvertárból elvitetett. Miután megtudtuk, hogy irányát Esztergomnak veszi, hogy azt ostrom alá fogja, néhány zászlóaljbat, melyeket később még másoknak követniök kellett, Esztergomba rendeltünk, hogy a várat biztosítsák. Részünkről az ellenség elűzésére minden lehető intézkedést meg akarunk tenni.»

5. *Bécs 1605 szeptember 7-én.* «Hírét vettük, hogy a török vezír augusztus 28-án Esztergomot megadásra szólította föl, és hogy a szerdár táborát augusztus 29-én a Tamáshegy alatt ütötte föl. Mint a beérkezett jelentések mondják, az ellenség számereje csakugyan 40,000-re tehető.»

«Öttingen Gottfried Ulrik gróf ezredes ezredével, valamint Mörsburg ezred 4 zászlóaljával vízen Esztergomba érkezett.»

«A szerdár a Garamnál lévő sánczot — Párkány mellett — melyet a mieink készítették volt el, 1000 emberrel megszállotta, valamint Esztergom fölött is, hol eddig a mi táborunk volt, a szállítmányok meggátolására néhány löveget állított föl, melyeket 300 török őriz.»

«A fölkelő magyarok *Érsekújvárt* e közben folyton ostromolják és erősen szorítják. Miért is nem szününk meg még további intézkedéseket tenni, hogy a törökök és lázadók szándékait megghiusítsuk.»

6. *Bécs, 1605 szeptember 14-én.* «Utolsó levelünkben megemlékezünk Esztergom ostromáról; most tudomásunkra jutott, hogy örökös ellenségünk az ott egy éve föllállított redutjait és futó árkait ismét megszállotta, úgy hogy a védelem céljából oda küldött csapatainknak magukat valósággal keresztül kellett vágniok. Ez nem történt ugyan veszteség nélkül, de mégis mind bejutottak, régi állásainkat elfoglalták és a szétrombolt műveket lehetőleg helyre állították. Ezáltal az ellenség oly

közel áll hozzánk, hogy hosszú lándzsáival majdnem elér bennünket és a dologban akadályoz.»

«*Augusztus 3-án* az ellenség a Blockháznál lévő sánczunkat megtámadta, de vitézül visszaveretett; az említett erődtől ellenaknákat vezetünk és azokat jól elsánczoltuk. Mire aztán a török a két lejjebb fekvő sánczot támadta meg, és ellenárkokokat húzván, azokban nagy veszteséggel állást foglalt. Miután a mieink észrevették, hogy az ellenség embereit nem kéméli, állandó aggodalommal néznek egy bármely órában bekövetkezhető általános roham elé.»

«Segítsen meg bennünket a Mindenható és adjon kegyelmet, hogy azt visszaverhessük és a török szégyen szemmel vonuljon el.»

«Nem fogjuk elmulasztani kedvességedet az ostrom mikénti lefolyásáról legközelebb barátságosan értesíteni.»

7. *Bécs, 1605 október 12-én.* «Különös szíváfájdalommal tudatom, hogy miután Mörzburg ezredes 5 zászlóalj zsoldossal a Szent Tamás hegyi erődöt, valamint az Esztergomnál lévő sánczokat a törökök támadásai ellen majdnem 4 héten át tartotta, végre még is legyőzetett, mire *október 3-án* a mieink a várat, 70 löveggel együtt, átadni kényszerítették.»

«Mörzburg ezredes 5 zászlóaljában, sajnos. alig maradt 94 ember sértetlen, és másfél száz sebesült és beteg vonult be a táborba. Azok közül a harcosok közül, kiket az ellenség elvonulni engedett, 900 ember hiányzik, kik nem jöttek többé vissza a táborba s alkalmasint részint lelövettek, részint pedig másként pusztultak el.»

«Az események részletes jelentését különben meg várom.»

8. *Bécs, 1605 október 25-én.* «Az esztergomi eseményekről a részletes jelentés még be nem érkezett; ő felségének jelentést tettem, a megbízott hatóságot pedig a vizsgálat mielőbbi befejezése és a jelentés megtételére utasítottam. Híreket vettünk, hogy az örökös ellenség sok ezer emberrel betörni készül Ausztriába; azon fáradozunk tehát, hogy a hadi népet összegyűjtsük, az ellenségnek útját álljuk és a föld népét is az eseményekre előkészítettük.»

9. és 10. *Bécs, 1605 november 2. és 9-én.* E két levélben csupán arról tétetik említés, hogy az esztergomi ügyről a részletes jelentés még mindig nem érkezett be.

11. *Bécs, 1605 november 16-án,* ugyanezt mondja a főherceg, s azután következik a tudósítás, hogy Palota az ellenség kezébe került, de a várórség szabad elvonulást nyert, továbbá, hogy a császári biztosok, kik a béke-alkudozásokkal megbízva vannak, most Győrben tartózkodnak; a főherceg működésüktől jó eredményt vár.

12. Bécs, 1605 november 23. A főherczeg tudatja, hogy az esztergomi ügyben az ítéletmondás november 22-ére határoztatott meg.

13. Bécs, 1605 november 30. Az esztergomiak ügyében az ítélet, mely Pozsonyban lett volna kimondandó és végrehajtható, ismét elhalasztatott. A béke-alkudozásokra nézve azon reményét fejezi ki a főherczeg, hogy azok úgy a magyarokkal, mint a pogánynyal kedvező eredményre fognak vezetni. Azután folytatja: «November 20-án Básta tábornagy ő felsége 5 lovas ezredével és 5 zászlóalj Altheim ezredbeli gyalogossal elindult és a lovas ezredek közül egyet Kőszegen, kettőt Sopronban hagyott. A gyalog zászlóaljak közül 2 Komáromba, egy Magyar-Óvárba és 2 Pozsonyba helyeztetett. A Mörzburg ezred 3 zászlóalja és 2 komáromi zászlóalj Győrbe helyeztettek. Ily módon a várak úgy a pogányok, mint a fölkelők ellen jól biztosítva vannak.»

«A tábornagy november 25-én érkezett hadával Kőszegre. Az ellenség előbb málhánkat támadta meg, midőn pedig innét elűzetett, ama zárdánál, melyet a császár legkegyelmesebben Nádasdynak adományozott, továbbá a kőszegi szántóföldeknél, a szombathelyi út mellett, mutatkozott. Midőn a tábornagy a hadak egy részével ellenők ment, visszahúzódtak, és málhánk, valamint táborunk ellen tettek kísérleteket. Ez alkalommal egy ágyú és több fogoly esett hatalmunkba; az utóbbiak azt vallották, hogy az ellenség ereje 10,000 fő. Hogy mit végzett a tábornagy Sopron és Kis-Marton felé, arról majd legközelebb tudósítok.»

14. Bécs, 1605 december 7-én. «Utolsó levelünkben említést tetünk az esztergomiak ítélete és a Magyarországra küldött békebiztosok felől; sajnos, hogy mindezekre nézve még most is csak kevés eredményt mondhatok. Egyébiránt a békebiztosok úgy a fölkelőkkel, mint a törökökkel Komáromnál fognak találkozni, s jó reménységben vagyunk, hogy hasznosat fognak művelni, amihez Isten kegyelmét kérjük.»

15. Bécs, 1605 december 14-én. «Az esztergomiak és a béke ügyében nem sok történt. Egyébként is Magyarországon az újság nem sok; kivéven, hogy december 3-án az ellenség, és pedig 300 tatár, 100 török és 200 fölkelő Hídvég melletti táborunkat — Szombathely és Körmend közt — megtámadta, és a ráczokkal hosszasan harczolt, mígnem Básta a vallonokkal és egyéb népekkel segítségökre jött. Az ellenség Isten segítségével egész a Rábáig visszaűzetett s közülök 200 levágotott, többen pedig a vízbe fultak vagy elfogattak; két vallon század vette azután az üldözést át, de az ellenség többé meg nem állapodott. E harczokban esett el de la Valle gróf, ki az ellenséget üldözvén, a tömkelegbe került és egy lövés által megöletett. A mieink a foglyokon kívül még 1500 tatár

lovat is zsákmányoltak. Táborunk most Egervárnál, Kanizsától 5 mért-földre van.»

16—18. Bécs, 1605 december 28-án, 1606 január 14-én és február 1-én. E három levél semmi nevezeteset nem mond s csupán azt említi meg, hogy az esztergomiak és a béke ügye még mindig függőben van.

19. Bécs, 1606 február 8-án tudatja a főherczeg az esztergomiak fölött kimondott ítéletet, melyet neki azután meg is küld.¹⁾

Gömörly Gusztáv.

Bujdosó kuruczok paprikás levele a kőszegi bíróhoz. A császári haderő zöme az 1709-ik év nyarán Dunántúl, gr. Esterházy Antal kurucz tbk. hadteste ellen csatázott. Az ezúttal nemcsak b. Nehem tbszrgy. péterváradai generális rácz és gr. Breuner tbk. stájer csapataival, — hanem a hg. Lubomirsky Tivadar szandecz-lublyói helytartótól zsoldba fogadott lengyel ezredekkel is erősödött gr. Heister Siegbert cs. fővezérnek három hónapi küzdelem után sikerült Rákóczi haderejét a Rábán által szorítani; — úgy, hogy a minden átkelhető pontján elsánczolt és őrséggel megrakott Rába-vonaltól északra, július vége után zászlós kurucz had többé nem maradt. Csak itt-ott, erdőkön, berkeken lappangottanak még tíz-húsz, ötven főnyi vakmerő kurucz csapatkák, — többnyire azon vármegyék fiaiból állók, — a kik a fegyvert le nem tevén, a vidék minden zege-zugát jól ismerve, rejtkehelyeikből guerilla-módra intéztek a németekre s az ezeknek behódoltakra apró támadásokat, és ártottak, a mint árhattak. Egy ilyen elszánt — úgy látszik, csak 9 lovas legényből álló — bujdosó kurucz csapatocska feje intéze a Kőszeg városi főbíróhoz a következő, eredeti modorban írt, ma is meglévő katonás levelet:

«Te városi Bíró. *homályos napot* kívánunk! Talán minket csak bolondnak tartasz? Kírtünk keveset, — csak meg sem hallgattad, *lobonczos eblölkü!* Irod, hogy: *mivel tartozunk?* . . . Tartozol, lobonczos eblölkü: mert valahol tudsz vagy hallasz kuruczoknak hírit, — vírire szomjúhozol, földadod. De, tudva vagyon mind az egész Tisztek előtt, minímő lobonczosak vadtok, — hitesd el magaddal! . . . Kírtünk keveset: nem adtatok; adjatok három annyit, mint eddig kírtünk: kilencz pár csizmát, kilencz pár salavárdit (= kurta lovagló nadrág). Holott nem: se magatok, se marháitok ki ne gyűjjön a sánczon kívül, — bent se alugyik a városban lábo-nyújtva: mert kihúzzuk őket! — Eddig is

¹⁾ Az ítélet e folyóirat ez évi I. füzetében a 143—146-ik lapon közöl-tetett.

szolgáltunk, de ne várd többé szolgálatunkat; mindenben károtokra szolgálunk, ha vasárnapra ki nem szolgáltotjátok a kit kirtünk, Horvát-Zsidában. Ezzel maradunk

1709. die 15. Augusti, kíszen szolgáló pajtásid szegénylegények
Kis Istrán, m. k.

Külczim: Kúszögi Bírónak adassék — Kúszögre.

Másik oldalon: Falusi Bírák, 100 forint büntetés alatt küldtist küldjik jó vigyázvo városi Bírónak Kúszögre. P. H.

Köszeg szab. kir. város néhai érdemteljes monographusának, *Chernel Kálmánnak* hagyatékában levő eredetiről közli: *Thaly Kálmán*.

Két levél gr. Forgács Adámról, 1663-ból. (Adatok a párkányi ütközethez és Érsekujvár feladásához.) Azon országszerte közmegilletődést okozott s következményeiben nagy horderejű tettet, melyet gr. Forgács Ádám főkapitány Érsek-Ujvár feladása által elkövetett s melylyel magára a hazaárulás vádját nem egészen alaptalanul zúdította, néhány nappal előbb egy másik meggondolatlan tettével súlyosbította: a *párkányi* szerencsétlen ütközettel. E hadi tényt maga Montecccoli fővezér is élesen elítélte, mint emlékirataiban olvashatjuk.

Alkalman van itt Forgácsnak egy eredeti levelét közölhetni, melyben a nádornak kimerítő jelentést tesz a párkányi viadalról, az őt jellemző dicsekvő modorában; nem tulajdonítván az egész veszedelemnek semmi különös fentosságot, sőt azt még szépíteni igyekezvén.

• Nagyságodnak ajánlom alázatos szolgálatomat. Szerencsétlensége mindnyájunknak, a melyre (kit megbizonyítok egész Ujvárral, hogy az idegen nemzettől csaknem üstökön fogva vonattattam) akarom Ngodat igen röviden tudósítani, hogy mivelhogy az esztergomi hídát a nagy árvíz elvitte, több harmadfélezernél a Dunán innen táborban nincs, úgy írván Pucham uram is Komáromból, hogy jó volna fölverni. Érkezők azonban gróf Pálffy Miklós uram is mintegy tizenkétszáz lóval és hatszáz gyaloggal, így Nyitra vármegye is kétszáz lóval, Ilyésházy György uram is annyival. Mi is újváriak voltunk négyszáz lóval, ehez vittünk innen négyszáz muskatélyost és mentünk egyenesen ezekkel éjjel a török tábornak fölverni. És hogy im számtalan a futó ember a vár körül, noha minden útakat elállattattunk, de hírünket bevívén, mintegy tizenkétezer emberrel készen várt a török és minek előtte megütöttük volna, őt és hat óra között reggel két ízben kegyetlen harczot állottunk nekik és sok száz fő töröknek veszedelme után victoriát kiáltottunk; de mintegy fertály óra mulván az egész török tábornak felétől, lovassával, gyalogjával körül vétettünk és mivel kénytelenek is voltunk vele, utolsó lábíg

úgy oltalmaztuk meg lovassától magunkat, hogy keveset tehettek nekünk; hanem mintegy hatezer jancsár nyomokodék utánna, a ki elől, mivel megint nekünk fordult a lovassa, a rettenetes füst alatt csak meg kellett indúlnunk, a minthogy a lovasokban kevés veszett, sőt sok szép nyereséggel, mert csak fölöltöztetve tiszta szerezsen lovakat ezüstös szerszámokkal, aranyos czafragokkal tizenhetet hoztak, Karakass és Amhet pasa elesvén, eljöttek. De a német és magyar gyalogunk oda vagyon. Engem pedig az egész hadak szemeláttára, mivel megösmertek, két ezer lovas vett közben, mindkét oldalról három egész mélyföldig kísértett és hajtott, utóljára a szögyéni szőlőhegyeknél egy nagy árkot ugratván a lovam, a melyet az Istennek hatalma cselekedte, úgy vetetem csalt (!) s mentem nem haza, hanem Esztergam felé vissza s maradtam meg a síkon. Ott lovam megpihenvén, tizedmagammal jöttem estvére haza, a mint lehetett. Magamon Istennek hála nincs másutt, hanem a dolmányomon, egy gombomnak a felét vitte el a golyóbis. Az urak, Istennek hála, Gróf Pálffy Miklós uram s több urak mind békével jöttek el, sőt a mely török Pálffy Miklós uramra jött volna, azt ő keglme előbb lőtte le a lováról s úgy jött, mint vitéz ember el. És im, hogy ezt írom, jöve hírem, hogy a gyalog németnek jobb része salválván az erdőben magát, ez is jön. Így a magyar gyalognak veszedelme, kitől csak nem vallott a török annyi kárt, a mennyit mi. Mindazonáltal Ngos uram, mivel ugyan a töröké a nyereség, ez immár rajtunk jön. Ngodat egy élő Istenért is kérem, küldjön segítséget, mert a külső fortificatióra nem léssen emberünk s veszedelemben vagyunk itt mindnyájan. Azért, ha Ngod a segítséggel nem késik, a mit most nyert a pogány eb, annyit veszthet itt a vár alatt, ennek oltalmában, hogy megtér kárunk. Kérem azért Ngodat az Istenért, főképpen gyalogot küldjön éjjel-nappal, úgy, hogy holnap vagy holnapután itt legyen, mert azután késő a Ngod méltóságos segítsége. Ezzel Isten sokáig tartsa Ngodat jó egészségben. Datum Ersekujvár Die 7. Augusti Anno 1663. Ndk Bercsényi uram mindent referalhat. Nd. . . szolgája, fia Forgács A. G.»

Külczim: Illmo ac Excellentissimo Principi Dno Dno Regni Hungariæ Palatini Equiti aurei velleris Sacr. Cæsar. Reæque Mattis Intimo Consiliario Dno Dno Patrono Patri colendissimo.¹⁾

E levél szerfölkött jellemzi íróját. Elölkttünk áll egy vezér, a ki nem képes felfogni a szenvedett vereség nagy mérvét. Hősileg megfutamodik jó lován s örül, hogy csak egy félpityke kára esett az ütközetben. Az, hogy 2000 gyalog s az úri rendből is többen, mint Esterházy György,

¹⁾ Eredeti az orsz. Ltárban, a Wesselényi-iratok közt.

Illésházy György, Lippai János, Szörényi Ferencz stb. halva maradtak a csatamezőn, -- nem is igen érdekli. El se érzékenyedik a felett, hogy az Érsekujvár védelmére s nem a párkányi kalandra nagy ügygyel-bajjal felültetett megyei hadak teljesen szétszórattak. De igen is megretten azon, hogy a törököt nyakán vitte Érsekujvárra; segedelemért rimánkodik, egyszersmind ugyancsak fogadkozik, hogy majd visszaadja a kölcsönt kamatostól. Érsekujvár ostrománál meg is mutatta, mennyit ér az ő hősisége. Következetes marad önmagához: jobbnak látta szegényszemre ép bőrrel menekülni Érsekujvárból is, éppen, mint a párkányi ütközetből. S mint az ilyen hősöknek szokása, még néki állott feljebb. Nagy hangon telekürtölte a világot, hogy ő teljesen ártatlan, hanem hibás a nádor, a fővezér, a kik segedelmet nem adtak, hibásak alantosai, a kik az engedelmességet megtagadták.

Ismerjük nagyhangú védíratát, melylyel magát a hazaárulás vádjá alól tisztázni törekedett, de ha csak Wesselényi nádornak itt következő levelét olvassuk, meggyőződhetünk, hogy az az egy évi fogság, melyet Győrben el kellett szenvednie, valóban nagyon is «tisztességes» volt.

«Mai napon ide Magyarország tüzeit s veszedelmes kárát édes nemzetünknek, csorda módon hajtó szegénység veszedelmét s faluhelyei hamuvá roskadt kárát szemlélvén, veszem a Kglmed 29. 7-bris Beketfalvárul írt levelét, melyet midőn szomorú szívvel s nagyobbára könnyes szemmel olvasnék, látom, hogy mind keresztelt nevét, mind megesett Ádám atyánk mentségét vette pennája orrába s örömet, ha lehetne, színezné letörölhetetlen vétkét, mások vádjával. Sokat gondolkodtam: adjak-e választ Kglmed levelére, vagy nem, mert a hallgatás jele vagy a tudatlanságnak, avagy a dolognak jóvallója. Hogy azért jóvallásnak ne láttassék én tőlem a Kglmed dolgaiban, tanácsosnak ítéltém valahány szóval megmutassam: Kglmed mentsége vízi buborék s más ember vádjá maga bőrében tanálatik. Causal Kglmed minket, mért hagytuk estvére Újvár segítségét? Miért nem providealtunk Újvárnak jobban? Miért nem vettük fel idején az ország népét? Utoljára a vitézlő rend negyedik ostromnak készületét látván, zendülését és köztük való pártütését. Az elsőre azt felelem, Újvárnak késedelmes segítséghezását hárintván reánk: hun van a kglmed biztató írása, a melylyel királyunkat, Kglmes császárukat csecsegtette (!) Istent boszantó írásával: legyen az Isten csak neutralis, hatvanhat hétig megtartja Újvárat s Kglmedé leszen a victoria? Hova lettek a kglmed imide s amoda s nekem írt, Hectorhoz illendő biztatási, utólsó vérét kiontó oltalma? A mely nap megszállották Kglmedet, mindjárt másnap a vezértől parlamentáló levelet elvevén Érsek-Újvárnak az által kapuját nyitotta, a pogányságnak

reménységet nyújtván azzal. Hol van, hol van ő Felségét számos írásával erős biztatása s vajjon hólyag volt-e, hogy felfujják? Annyi pogányságnak s magyar nemzetnek Kglmed által elvétellett s elszellett (!) összegyűjtendő ereje, hogy hanyatt homlok vakot vető koczkájának szerencsére mehettek volna, erős fundamentomul vetvén Kglmed biztatásit és a helynek megtartását. Nemde időnek előtte felvevén Pozsony s Nyitra vármegyét szép számosan, nem várván alájöveletemet, időtlenül s rendetlenül, szokott nyughatatlanságával mészárszékre vivén virágját a magyaroknak, Párkánál oda veszté s felmészároltatta őket? Azzal vetett fundamentomot az egész magyar nemzet magvaszakadásának és az egész keresztyénség megbódulásának; okot adván s magára hozván az egész török császárnak erejét, azzal megszagattatván, elraboltatván s pusztítottatván egész Nyitra vármegyét, a keresztyénségnek összegyűlendő hadainak s segítségének lábvető táborának esztét vesztvén.»

«Újvár provisioja, maga írása szerint is kglmednek, mindennel úgy volt providealva mind népből, mind munitióból s élésből; nem hiszem a keresztyénségben se a török birodalmában egy hely jobban providealtathatott volna, mint az. Elsőben belerendelt sok szép számú népét felmészároltatta kglmed boldogtalan s értetlen csatájával, melyet mely nehezen tudunk helyben állítani és néppel kglmednek succurrálni, tudja a világ s az Isten. Munitiója oly szép, a kit kglmed ajándékon adott a török császárnak, ha több, hazánk rontására lövő szerszáma nem volna is a vezérnek, a keresztyénség romlására elég volna; míg világ fennáll, szájokban leszen átkával emlékezeti. Mindene volt hát kglmednek, csak azt nem adhatta kglmes császárom, a ki kglmeddel magával született, úgy mint állhatatos állandó bátor szívet.»

«Utóljára a vitézlő rend rezzentő zendülésére emlékezik kglmed; kivetik nyakokból ezen hártandó vádjokat s nyúl szívű vezérek okadását, maguk engedelmevel lerázzák vállairól. Valóban szép mentség, a mely roszat alattavalói akartak cselekedni kglmednek (a kglmed írásaként) fájdalmat szerző tövis-hágtatásától őket megmentvén, maga lelekedett (!) belé. Ha ők tumultuáltak, jobb lett volna vagy ő miattok halált szenvedni, vagy ő általok rabbá esni, mint világ méltó kárpáló s gyalázatos törvényt mondó nyelvekre magát vetni.»

«Írja kglmed Galgócznak, Nyitrának, Semptének provideáljunk, az utolsó napok nehezebbek ne legyenek az elsőknél. Újvár, Újvár volt ezeknek gyökere; ruente fundamento bomol a rajta való épület. Újvárnak veszedelme szélhezveti, ide s tova futtatja s bujdosztatja a keresztyén magyarokat; Újvárnak veszedelme siralmasan átkoztatja s a nagy-

hatalmú igaz Istent kényszeríti bosszúállásra annak a helynek elvesztő eszközét.»

«Régen hallottam: könnyű a kútba esztelenül begördíteni s vetni a követ, de sok okosnak baj kivonása. Hiába hát, hogy kglmed mások vádlásával maga szennyét akarja akármelyikünkre is kenni. Tartsa kglmed, mentül nagyobb argumentumi lesznek, ezennel számot vevő kglmes igaz bírósága előtt királyunknak, noha soha oly kegyelemmel, se oly királyi kegyességgel nem egyelítettetheti törvényét, míg világ fennáll a sok keresztyén árva lélek, pogánytól elvitetett, elraboltatott csecsemő-száj a kglmed nevét átokkal ne forgassa, magvát szakasztván mind jó hírét s nevét a magyar nemzetnek s honjának megtérhetetlen veszedelmével. Montecuccoli uramnak írt levelem, a kit Békó bassa zsebében tanált kglmed, tükörül lehetett, hogy kinyílt szemmel s minden tehetőséggel kívántunk Újvárnak mind segítséget hozni s mind peniglen pogánynak ártani; csak az is adhatott volna kglmednek ösztönt férfi módra való viselésére.»

«Én philosophus soha nem voltam, de úgy hallom, a ki maga disputatioját az Istenre apellálja, kifogy az okoskodó argumentálásból; bizony valaki kardviselő vezér maga félénkségét fatummal állatja, mentsege annak igen helytelen.»

«És így ezt akarám kglmednek rövideden válaszul adni, kívánván Isten a bűnt világ színe előtt igaz ítéletivel megítéltetni. Költ Oroszlán-kőben 4. 8-bris 1663.»¹⁾

—ys—

II. Frigyes porosz király egy tervezete a törökkel Magyarországgal ellen való közös működés iránt. Berlinben az ottani tudományos akadémia felügyelete alatt az 1879-ik év óta folyamatban van Nagy Frigyes porosz király politikai levelezéseinek kiadása, melyből eddig 20 kötet jelent meg; e gyűjtemény magában foglalja a levelezéseket az 1760-ik esztendőig, s minden tekintetben fontos adatokat szolgáltat e király uralkodási idejére. Nem volt állam az akkori Európában, nem volt nevezetesebb esemény, melyre nézve Poroszország felvilágosodott uralkodója állást ne foglalt volna, s hogy éles felfogása, nagy politikai körültekintése miként igyekezett minden kitelhetőt országa javára hasznosítani, ez kiviláglik dicséretre méltó őszinteséggel közzétett levelezéséből. Ámbár e levelek nem nyújtanak tökéletes áttekintést az akkori porosz politika összeségéről, ehhez szükséges volna a külügyi hivatalok levelezése (a félhivatalos és bizalmas is),

¹⁾ Fogalmazvány az orsz. Ltárban, Wesselényi-iratok közt.

a különböző minisztereké, a kiválóbb tábornokoké, sőt a király személyes barátaié is, — mégis a király által sajátkezüleg, vagy sugalmazása folytán írt okmányokból joggal következtethetünk a porosz kamara magatartásának alapeszméire.

Az összeköttetés Berlin és Konstantinápoly közt eddig sem volt ismeretlen; mégis e levelezések közzététele számos oly új adattal szolgál, melyeket figyelemre kell méltatnunk.

E helyt azonban, mint közleményünk czíme is mutatja, — csak a hatalmas porosz király tervét akarjuk olvasóinkkal megismertetni, melyben *csapatainak a török hadakkal magyar földön való együttműködését* szándékolja. Hogy mily czélra szolgált volna ez az együttműködés, könnyű belátni. Mária Terézia erejét akarta teljesen megbénítani az által, hogy a török hátulról megtámadja, s esetleg a törökök szerencsés előnyomulása folytán beállható zendülés is e czélra szolgált volna; mely utóbbi bekövetkezése régi óhaja volt II. Frigyesnek. Ő maga elmondja, mit remélt a törököknek előnyomulásától Magyarországon. Egy 1752 okt. 9-én sajátkezüleg írt levélben, melyet XV. Lajos francia királyhoz, — ki akkor még szövetségese volt, — intézett, kijelenti, hogy mindazt kell akarni, a mit ellenségeink nem akarnak; ezek félik a törökökkel való háborút, tehát *igyekedni kell azt kitérésre segíteni*. Egy váratlan török háború megzavarná Mária Terézia császárné és királynő pénzügyeit, tönkre tenné hadseregét: tagadhatlanul a két legfontosabb tényezőt. — Lehetséges ugyan, hogy Magyarország királynője győzne, csak hogy a terméketlen Szerbia elfoglalása s a belgrádi vár erődítéseinek lerombolása nagyon drágán volna a pénzügy és hadsereg tönkretételével megvásárolva.¹⁾

A politikai levelezések közzétételéből kiviláglik, hogy Frigyes már az 1745-ik év elején foglalkozott a törökök Magyarországra törésének gondolatával. — Szemei előtt volt Franciaország, mint közvetítő, mely állam évszázadok óta nagy befolyással bírt a keleten, és sokszor szövött cselet a Habsburgok ellen.²⁾ 1749-ben Európa északi részén Svédország és Oroszország közt a háború kitéréssel fenyegetett; ha ez tényleg megtörténik, Poroszország és Ausztria sem vonhatták volna ki magukat, hogy mint szövetségesek egyik vagy másik államhoz ne csatlakozzanak. Fri-

¹⁾ Politikai levelezések. 9. kötet, 234. oldal. — Akkor Frigyes király Lothringeni Károly herceg, I. Ferencz császár fivérének lengyel trónra jutását óhajtotta meghiusítani.

²⁾ Politikai levelezés. 4. kötet 143., 213. oldal és egyéb helyt is gyakran.

gyes király ez esetre már el is készítette a portával kötendő szerződés vázlatát, mely Konstantinápolyban a francia nagykövet által tényleg át és adatott.¹⁾

A háború elmaradt s a szerződés sem köttetett meg ez alkalommal. — 1754-ben a portávali szövetség régi terve ismét életre kelt; ekkor, 1755 januárban, egy porosz ügynök személyesen ment Konstantinápolyba; ekkor is átadatott a portának egy kereskedelmi és védszövetség szerződésének a vázlata, mely utóbbi szövetség értelmében a szerződő felek kölcsönösen kötelezik magukat, egymást teljes erőből támogatni, ha egy szomszéd állam által megtámadtatnának. A segítség a támadó országba való betörésből állna. A hadviselés és esetleges békekötés a szerződő felek közös megállapodása szerint történék.²⁾

Ez alkalommal sem sikerültek az alkudozások Konstantinápolylyal, bár Frigyes király meghagyta, hogy a pénz ne kíméltessék, a török hatalmasok megnyerésére. *Rexin* követének előirányzott hitelét 1756-tól 1760 májusig 300,000 tallérról egy millióra emelte;³⁾ mert a hadi szerencse irányában immár két éve hűtelen volt, pénzügyileg, de katonailag is, mélység szélén állott, és még a liegnitzi ütközet előtt is (1760 aug. 15.) úgy tetszett neki, hogy a bukástól immár csak idegen segítség mentheti őt meg.

Ekkor, 1760 ápril 23-án, írta megbizottjának, *Rexin*nek, Konstantinápolyba, azon reményben, hogy a szerződés megkötése után rögtön segítségére sietnek, a következőket: «A törökök régen nem viseltek háborút és én azt hiszem, hogy ahhoz sokkal kevésbé értenek, mint az osztrákok, kik hosszú évek során viselt háborúik folytán hadseregüket nagyon fejlesztették s a hadviselésben nagy gyakorlatra tettek szert. — Az osztrákok számos ágyú és jó löfegyverek birtokában vannak, melyeket igen helyesen tudnak felhasználni; néhány kitűnő hadvezérük is van, s ezek kitűnően értenek a harcászathoz; s úgy hiszem, ez a törököknél most hiányzik. Mindezekből azt következtetem, hogy a törökök tán össze is tudnának szedni egy 100,000 főnyi sereget, de ha köztük s egy 50,000 főnyi osztrák sereg közt a dolog csatára kerülne, ők a csatát elvesztenék . . .»

«Hallom, hogy Belgrádban és a környékén mintegy 30,000 janicsár van elhelyezve. Ha rögtön, minden halogatás nélkül, Temesvár

¹⁾ Ugyanott, 6. kötet, 534., 538., 557. oldal. 7. kötet 230. oldal.

²⁾ A politikai levelezések 4. kötetének 22. oldalán ezen szerződés-minták teljes szövegükben közöltetnek.

³⁾ Politikai levelezések. 19. kötet 334. oldal.

megszállására indúlnának, úgy legfeljebb 14 nap alatt ezen erős vár birtokába jutnának, miután ott jelenleg csak egy zászlóalj van elhelyezve.»

«S ha ez alatt a törökök hadi erejüket összpontosítják, senki sem tartóztathatja őket fel, hogy Budára ne meneteljenek s kényszeríthetik az osztrákokat seregeik megosztására a Duna mindkét partja mentén, ha Belgrádból egy sereg tatár az országba tör, csak azért, hogy ott pusztítást vigyen végbe.»

«Ha a török egy kiterő hadművelete által szabad kezét nyerek, rögtön azon azon leszek, hogy Morvaországot tegyem a háború színterévé, miáltal elősegíteném a törökök hadműveleteit. Kívánnám ezek után, hogy az úgynevezett hét város¹⁾ irányában (Kassa környékén) 4—5000 tatárt küldjenek elém, kik Jablunkán át jönnének Morvaországba, hol megerősíteném e kis sereget egy kikülönített huszár és dragonyos hadtesttel, s elősegíteném előnyomulásukat Pozsony és Bécsig, hogy az osztrákok egyrészt megfélemlíttessenek, másrészt hogy a hadsereg ellátására tett előleges intézkedéseik Budán (valószínűleg valahol a Kis Rákos folyó mentén) megsemmisíttessenek, s a zavar az osztrák seregekben, melyek a törökök ellen is kénytelenek lesznek működni, minél nagyobb legyen.»²⁾

Ezen nagyszabású, bár csak körvonalaiban vázolt terv kivitelre nem került, mert a törököknek ez alkalommal sem volt kedvük II. Frigyes számára a gesztenyét a tűzből kikaparni; jól is tették, mert valószínűleg éppen úgy cserben hagyta volna őket, ha érdekei megkívánják, mint a többi szövetségeseit, 1742 és 1745-ben.

Még csak azt kell megemlítenünk, hogy Poroszország közeledése a portához 1761 április 2-án csak barátságos tárgyalásokhoz és egy kereskedelmi szerződés megkötéséhez vezetett; ez is elég gondot okozott a bécsi kabinetnek, mely sietett Magyarország keleti és déli várait megerősíteni.

A király reménye, egy véd- és dacz-szövetség kötésére a portával, 1763-ig be nem teljesedett; s midőn 1763 febr. 15-én a béke Hubertsburgban megkötött, e terv el is vesztette Frigyes előtt minden értékét, miután nem kellett többé attól tartania, hogy Mária Terézia Sziléziára tör.

Gubics A.

Nagy emberek verbuválása hazánkban. Ismeretes I. Frigyes Vilmos porosz királynak, Nagy-Frigyes atyjának, az a kitartó

¹⁾ Nyilván a XVI. szepesi várost érti Frigyes.

²⁾ Politikai levelezések 19. kötet, 396. oldal.

szenvedélye, melylyel a hol csak szerét ejthette, magas legényeket toborzott a maga seregébe. Nem riadt vissza semmi áldozattól, ha valahol efféle «óriást» sejtett. Hazánkban való toborzásairól már eddig is tudtunk: a gr. Keglevich-féle tapolcsányi levéltárból, mely az Orsz. Levéltárban van elhelyezve, közölték azokat a leveleket, melyekben erről az ügyről van szó. Ez alkalommal két levelet mutatunk be.

Az I. számút a híres kurucz-verő labancz tábornok, gr. Pálffy János irta gr. Eszterházy Péternek Galanthára, a ki, úgy látszik, a maga hajdúját nem akarta elereszteni. Pálffy kedveskedni akart a királynak s ugyancsak rábeszélni igyekszik Eszterházyt. A mit levelében ír, hogy az erő nem annyira nagy emberekben vagyon, mint csontos alacsony emberekben, az teljesen igaz. De aztán azt sem lehet tagadni, hogy Frigyes király ezekkel az ember-óriásokkal népét ugyancsak fölfrissíté s a porosz katonai anyagba új vért öntetett.

A II. számmal jelzettet maga a király intézte gr. Erdődy Györgyhöz s kéri, hogy Joël nevű ágensét a galgóczi uradalomban találató nagy legények szerződésében istápolja.

Mennyiben volt sikere e leveleknek, nem tudjuk, de valószínű, hogy a bádóg süveges porosz gárdisták sorában nem egy szép szál tót és magyar legénynek került helye.

Közöljük ez apróságokat, mint érdekes adatait a hadfogadásoknak.

I. 1731, jul. 13. Illustrissime Domine Comes mihi observandissime. De dato 11-a currentis költ kegyelmed méltóságos levelét vettem kedvessem: nem difficultálok, hogy mostani gyenge statusára való nézve, jó s erős legényekre szüksége ne lenne kegyelmednek. De hiszen az erősség nem nagy emberekben, hanem alacsonyabb tenyeres és csontos legényekben is szokott meglenni, melyeket kegyelmed, úri ember lévén, mindenkor talál pro suo contento: kire való nézve iterato szeretettel kérem, maga mellett lévő hajdúját ne tartóztassa, hanem az én interpositionra való nézve Felsőleges prussziai király szolgálatjára, a hol rosz dolga nem léssen, őtet persvadeálni és manumittálni ne terheltessék: ki által nemcsak engemet obligálni fog, de positive meg is írom titulált felsőleges királynak, mely nehezen kegyelmedtől aztat tudtam szereznem, ez által pediglen kegyelmed úri neve is, annál az udvarnál elhíresedik, cæterum bízván tovább is ebben a dologban, hozzám mutatandó kegyelmed szép jó akaratjában permaneo. Prætitulato Dominationi Vestræ Illustrissimæ Servus paratissimus Posonii 13. Julii 1731. Comes Joannis Pálffy.

Kívül: Monsieur Monsieur le Comte Pierre Eszterházy de Galántha a Galántha. Eredeti levél a gr. Eszterházy Béla-féle galánthai levéltárban. Fasc: 100 no 348.

II. 1735, szept. 21. Hochgebohrner besonders lieber Herr Graff, Dem Herrn Graffen wird vermuthlich schon bekant seyn, wie ich vom kayslerl. Reichs-Hoffraht die Erlaubniss erhalten, in Ungarn einige Leute freywillig anwerben zu lassen; Wann ich nun in Erfahrung gebracht, dass in Ihrer Herrschaft sich einige grosse Leute befinden, so habe den Herrn Graffen hiedurch gar sehr ersuchen wollen, mir die besondere Gefälligkeit zu erweisen, und meinen Commissario Joel hierinnen nicht entgegen zu seyn, vielmehr demselben die dazu benöthigte Hülffe leisten zu lassen. Sie werden mich hiedurch sehr obligiren und ich werde nicht ermangeln, mich dess falls bey aller Gelegenheit erkäntlich und dankbahr zu bezeigen; der ich stets zu seyn versichere.

Berlin den 21. Sept. 1735. An den Herrn Graffen v. Endröd. Des Herrn Graffen Besonders wollaffectionirter Freund Friedrich m. p.

Eredeti levél a gr. Erdődy Ferencz galgóczi levéltárában fasc. 2. no 17. Lad 2. Közli: *Hugyecz Antal*.

Hadi élelmezés az 1664-ik évi hadjáratban. A szentgotthárdi csatával befejezett 1664-ik évi hadjáratban a Montecuccoli vezérlete alatt álló császári hadsereg hosszabb ideig tartózkodott Pozsony és Sopron vidékén. Élelmezését ez idő alatt erőszakkal, helyyel-közzel rablással vegyes harácsolás útján fedezte, a mennyiben szükségleteit a közeli falvakból a már érintett módok valamelyikével szerezte be.

A kismartoni hercegi levéltár számos jegyzéket őriz a falvak és szolgálmányairól, melyeket a község előljáráások nyilván megtérítés reményében írtak össze. A jegyzékek megvannak.¹⁾ de a *megtérítésnek* nyoma nincs s bizony alig hiszszük, hogy a megtérítés valaha megtörtént. E jegyzékekből az érdekesebb adatokat az alábbiakban közöljük.

1. Az első *Nagy-Marton* (Mattersdorf) jegyzéke, mely szerint a keresztülvonuló hadi népek és a városba helyezett védőrség (salva guardia) számára küldetett és adatott: *Fehéregyházára* (Donnerskirchen) 10 mérő liszt, 6 mérő zab, és 1 ökor; *Pordányra* (Prodersdorf) 100 db kenyér, 2 mázsa hús, 4 mérő zab, 1 akó bor; *Petőfalvára* (Pöttelsdf.) 4 mérő zab, 1 akó bor; *Szt.-Györgyre* 3 mérő zab, 100 kenyér és 1 ökor. Június 26-án, augusztus 7-én, 8-án és 9-én ugyan-e helyekre újabb küldemények. Ő fensége *Württembergi hercegy* részére 10 kocsi, a melyből 4 még most is távol levén, ezek 140 frt 21 krra becsültetnek.²⁾ Ezenkívül pénzben

¹⁾ A jegyzékek mindannyian német nyelven — az egész vidék német nyelvű — vannak írva. Eszterházy hercegi főlevéltár, Kis-Martón.

²⁾ A forint mindig 60 krral számítva.

adatott a helybeli védőrségnek 39 frt 45 kr, az agendorfi védőrség tisztjeinek 4 frt 39 kr. Ugyanezen tiszteknek adatott 9 juh, 9 kecske, 10 tyúk és 2 kacsa, melyek értéke 12 frt, továbbá 4 akó bor, akója 8 frt 30 kr, összesen 34 frt. Keresztül útaozott a Herr Rumormeister (?) 50 lóval, kinek ebédje embereivel 25 frtba került s neki készpénzben adatott 6 frt 12 kr; ugyanez egy más alkalommal 18 frt 45 krt, egy lovas kapitány pedig 30 lóval 30 frtot költött. Ez utóbbi *Hohenlohe* emberéhez tartozott.

2. *Szt.-Nicola* község június 2-án Fehéregyházára 3 mérő lisztet és 3 mérő zabot, N.-Höflányra 1 ökröt szállított. A ref. papnál, *Bánffy Józsefnél*, francia lovások voltak; ezek és Montecuccoli emberei átútaozóban 84 mérő lisztet vittek el. Majd ismét a francziák 160 font húst, az ezredes pedig 60 pint bort visznek el, az a bizonyos Rumormeister 9 frt árát, lovai 6 mérő árpát fogyasztanak; ezenkívül «haben wir dem Herrn Rumormeister 6 fl. spendiren müssen», miért hálából elvitték a bíró ökrét.

3. *Somfalva* (Schattendorf) már pénzürtékben mutatja ki a harácsolts cikkekét, miközben 1 kenyeret 9 krba, 1 mérő zabot 45 krba, 1 mérő lisztet 2 frt 30 krba, 1 akó bort 8 frtba számít s általában jó vas-tag krétával írván, 738 frt 37 kr. csinos összeget mutat ki.

4. *Szárazvám* (Müllendorf) község még drágább; a zabot mérőnként 1 frtra, a kenyeret 12 krba stb. számítja; a hús fontja azonban csak 4 kr, egy ökör 15 frt; a mit a francziák erőszakkal elvittek 135 frt 30 krban van fölszámítva. Persze a Rumormeister itt is volt és 12 frt 30 kr. értékűt fogyasztott, míg Waldeck tábornok csak 7 frt 15 krt; a *salva guardia* 79 frt 30 krba került. Az egész számla 843 frt 26 kr.

5. *Darásfalva* (Trauersdorf) hasonló számadásából megemlítendő, hogy egy juhot 1 frtba, 1 ludat 15 krba, 1 pujkát (indianische Híner) 30 krba, 1 tyúkot 9 krba, 1 mérő árpát 1 frt 30 krba. két elveszett lovat 33 frtba, egy kocsit 15 frt értékben számít. A számla összege 405 frt 30 kr. De külön fölszámítja még azt, a mit a francziák vittek, nagyobbára erőszakkal, el.

6. *Marczfalva* (Marz) már nemcsak az élelmi szereket, hanem a rétről elvitt szénát és a földekről erőszakkal elhordott gabonát is fölszámítja és számlája 669 frt 31 krt tesz.

7. Végre *Völgyfalu* (Zillingthal) határszéli község fölpanaszolja, hogy úgy a francziák, mint a császáriak versenyezve rabolták és fosztogatták a falut és elhordták a szántóföldekről is az összes gabonát. A jegyzék a megkárosodott parasztokat névszerint sorolja föl, de a kárt pénzértékben nem összegezi.

Közli: Geócze István.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt.
Irta Pauler Gyula. Magy. tud. akad. r. tag. I. és II. kötet. Budapest
1893, kis 8-adr. 667 és 790 lap. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia,
mint a «Könyvkiadó vállalat» 1893-ik évi illetményét, de külön is meg-
szerezhető; ára 6 frt.

Pauler Gyula e rég várt munkájának megjelenése első rendű iro-
dalmi esemény, melyről rögtön megjelenése után megemlékezni köteles-
ségünk. De ép azért, mert a műről közvetlen megjelenése után adunk
számot, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy most mindjárt kimerítő
ismertetést közöljünk; a míg tehát a folyóirat igen tisztelt olvasóit a
műnek már f. évi I. füzetünkben, tehát azon időponttan, a mikor Pauler
munkája nyomdába adatott, megjelent részletére figyelmeztetjük,¹⁾ ezut-
tal csupán arra szorítkozunk, a mit Pauler Gyula munkájáról maga el-
mondani szükségesnek tart, s egy későbbi időpontra tartjuk fenn magunk-
nak azt, hogy Pauler könyvéről behatóbb, kimerítőbb ismertetést írjunk
és közöljünk.

Pauler csak könyve első fejezetében s aránylag röviden foglalkozik
a magyarok bejövételével, a honfoglalással és magyaroknak a vezérek
vagy vajdák alatti történetével, s azután rögtön áttér tulajdonképeni
tárgyára, a magyar nemzet történetére a XI—XIII. században, az Árpád-
házi királyok uralkodása alatt, melyet további 34 fejezetben tárgyal.

«A mit írok — mondja Pauler — vagy legalább írni akarnék, nem
csupán politikai történet, de nem is az, a mit műveltség-történetnek
szoktak nevezni, hanem a nemzet életrajza, az említett háromszáz év
alatt. Szólok a királyokról, anélkül, hogy a királyok történetét írnam,
mert a nagyobbak, hatalmasabbak, tényezők voltak a nemzeti élet folyá-
sában, a gyengébbek fölött pedig abban a homályos korban, mikor még
alig ismerünk föl alakot az események zűrzavarában, legalább félig med-
dig kidomborodnak, úgy hogy belőlük némi következtetést vonhatunk
alattvalóikra, környezetükre. Beszélék sokféle, kisebb-nagyobb, néha nem
is döntő harcokról, háborúkról, mert azt hiszem, hogy nemzetet ép úgy,

¹⁾ A sajamzei csata, 1241 ápril 11. Hadtört. Közlemények 1893,
1—14. lap.

vagy még jobban jellemez, mikép ontja vérét a csatatéren, mint ha tudjuk — bár annak is megvan a jelentősége — minő lábasból evett, vagy miféle gombbal kapcsolta össze ruháját.»

«A történelemnek, hogy több legyen, mint pusztá visszaemlékezés, vagy a költészetnek valami korlátoltabb, kötöttebb faja, hogy ha nem is még tudomány, legalább a tudomány előkészítése: nem lehet más föladata, mint hogy teljesen, híven rekonstruálva a múltat, módot nyújtson, hogy a fejlődés tiszta képét, a fejlődés tiszta képéből pedig annak törvényeit — úgy ahogy legalább — kinyomozhassuk. E föladatának pedig csak úgy felelhet meg, ha descriptiv, elbeszélő, ír ad narrandum non ad probandum és nem tekinti a múltat a jelen szempontjából. Én is tehát nem okoskodom, hanem elbeszélék; a múlt fölfogását, gondolatmenetét, a hol csak lehet, a maga szavaival fejezem ki és óvakodom — mit pedig sokan tesznek — hogy e régi dolgokhoz a jelenkor reflexióit fűzzem, mert nem mozdítjuk elő az ifjúság tetteinek kellő, helyes megértését, ha hozzájuk mindjárt a férfikor vagy az öreg ember megjegyzéseit csatoljuk.»

«Amit írtam — mondja végül a tudós szerző — legalább törekedtem, igazán, leplezetlenül írtam. Jót, rosszat megmondtam. Amint végig futottam dolgozatomat, találtam sötét lapokat, melyeken megbotránkoztam, de mégis egész munkám alatt fülemben csengett, s a mikor a tollat lettem magam is ismétellem a nagy Zrinyi Miklós a költő mondatát: «Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.»

És Pauler Gyula valóban igazat mond. Művének már első átlapozásából is azon benyomást nyerjük, hogy minden sorát, minden mondatát komoly megfontolással, a legalaposabb, legkimerítőbb kutatás, a kút-fők leggondosabb tanulmányozása alapján írta, s hogy minden törekvésénél azon végcélzt tartotta szem előtt: igazat írni.

Nagy örömmel üdvözljük Pauler Gyulának e nagyszabású művét, mely a jövőre az Árpádok korára nézve legfőbb, leghívebb értesítőnk és tanácsadónk, a magyar történeti irodalomnak pedig egyik dísze, melylyel Pauler magának maradandó emléket emelt.

Az osztrák-olasz háború 1866-ban. A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottságának megbízásából írta Szécsi Mór, magy. kir. honvédszázados. Budapest 1893, nagy 8-adr. 281 lap, 12 váz-lattal. A Magyar Hadtörténelmi Könyvtár első kötete. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ára 3 frt.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága két év előtt elhatározta, hogy a modern katonai műveltségnek *magyar nyelven*

való megszerzését megkönnyítendő és elősegítendő, «*Magyar Hadtörténelmi Könyvtár*» czim alatt egy vállalatot indít meg, melyben a tanulmányozásra méltó háborúk történetét a katonai szaktudomány mai állásának és földolgozási módjának megfelelően megratja és kiadja. Mivel pedig további szándéka még az is volt, hogy a magyar katonai irodalom terén kiváló katonai szakírókat az által, hogy nekik nagyobb szabású művek létesítésére módot és alkalmat nyújt, fokozottabb tevékenységre serkentse, az egyes háborúk történeteinek megírására nyílt pályázatot írt ki.

A bizottság szándéka ugyan az volt, hogy a háborúkat — tekintetel azon körülményre, hogy a tanulmányozásra a *legújabb* háborúk anyaga a legértékesebb — időrend szerint, de visszafelé, adja ki, — mindazonáltal elsőnek mégis azokat választotta, melyek monarchiánkat közelebbről érdeklik. Így történt, hogy megírásra elsőnek az 1866 évi osztrák-olasz, másodiknak az ugyanazon évi osztrák-porosz háború tüzetett ki, míg az időrend szerint újabbak majd csak ezek után következnek.

E gyűjteménynek első kötetét képezi az előttünk fekvő mű, Szécsi századosnak az 1866. évi osztrák-olasz háborúról írt munkája.

A föladatot, mely kitűzve volt, Szécsi százados dicséretre méltó buzgalommal, lelkiismeretességgel és a legjobb sikerrel oldotta meg.

A munka elég tömör arra, hogy a tanulmányozót az anyag nagy tömege által el ne riassa, de mégis elég részletes, hogy nem csupán hadászati, de harezászati tanulmányoknak is alapúl szolgáljon. Az olasz háborúról írt legjobb munkák, még pedig úgy az osztrák, mint az olasz hadviselő fél által kiadottak, gondos fölhasználásával és mégis nagy önállósággal írta meg munkáját, mely bizonyára nemcsak a szakférfiakat elégti ki, de kellemes olvasmányul fog szolgálni mindazoknak, kik a magyar hadtörténelem iránt érdeklődnek.

Szécsi százados teljesen átértette a bizottság szándékát, mely főképen oda irányult, hogy a magyar ember, a magyar katona számára az idegen nyelven írt munkákat fölöslegessé tegye; aki az 1866-ik évi olasz háború eseményeivel megismerkedni, avval szakszerűen foglalkozni akar, nem kell, hogy a német nyelven írt osztrák, vagy az olasz munkákhoz forduljon; jó magyarsággal, gazdag katonai ismeretekről, nagy önállóságról és megállapodott ítélő képességről tanúskodó szakismerettel megírt *magyar* munka áll rendelkezésére, mely minden igényt teljesen kielégíthet.

Különös érdeme Szécsi munkájának, hogy bár az eseményeket és az egyes fegyvertényeket pártatlan tárgyilagossággal adja elő, mégis súlyt fektet arra is — és ebben a hadtudományi bizottság által kifejezett

kíváncsiak is eleget tesz — hogy a *magyar csapatok* fegyvertényeit kellően, de soha se mások rovására, kiemeli és így munkájából nem csak azt tudjuk meg, hogy az események mikép mentek végbe, de azt is — ami pedig bennünket magyarokat kiváltképen érdekel — hogy ez eseményekben a *magyar csapatok mily részt vettek*, hogy a háború dicsőségéből, a fényes győzelemből őket mily rész illeti meg.

Egészben véve Szécsi munkája egy minden részletében jeles, derék kézikönyv, s azt hiszem többet nem mondhatunk, mint ha azon ohajtásunknak adunk kifejezést, hogy a gyűjtemény többi kötetei az elsőhöz minél hasonlóbbak legyenek.

A könyv tartalmát illetőleg megjegyezzük, hogy az öt részből áll, melyek címei a következők: 1. A háború előtt. 2. A velencei hadjárat. 3. Tirol védelme. 4. Az Ádrián; és 5. A háború után. Az egész 22 fejezetre van osztva, melyek közül legterjedelmesebb a 8-ik, mely az egész háború legfőbb eseményét: a *custozzai csatát* tárgyalja. Általában a jó és helyes beosztás, mely az anyag áttekintését nagy mértékben megkönnyíti, s így a munkát igen hasznavehetővé teszi, a könyvnek egyik nem eléggé megbecsülendő tulajdonságát képezi.

A könyvhöz egy áttekintési térkép van mellékelve, 1 : 750.000 mértékben, mely az egész hadszínhelyet felöleli, s 11 katonai vázlat, melyek közül az 5-ik, a *custozzai csata*, színes modorban van kiállítva. Az összes mellékletek a cs. és kir. katonai földrajzi intézetben készültek s díszes kiállításuk folytán a mű értékét és hasznavehetőségét nagyban emelik.

A honfoglalás története. A művelt közönség számára, írta *Borovszky Samu.* Budapest 1893, nagy 8-adr. 176 lap.

Most midőn az egész ország a honfoglalással és a millenáris országos kiállítással foglalkozik, nem lehet valami időszerűbb, mint egy munka a honfoglalásról. Nem mintha a honfoglalás története megírva és elegendőképen megvitatva nem volna, hanem azért, mert az erre vonatkozó munkák és értekezések olyannyira tudományosak, hogy azok a közönség használatára nem alkalmasak.

Igen derék eszme volt tehát Borovszkytól, hogy a honfoglalásról könyvet írt «a művelt közönség számára», és ha az volt a célja, és más alig lehetett, hogy a magyarok ősi állapotát, bevándorlását, honfoglalását és megtelepedését lehetőleg tömören, érdekes és élvezetes modorban megírja, úgy e célját teljesen elérte, mert tárgyát élénk, könnyed modorban adja elő, mely az érdeklődést mindvégig leköti.

Még tökéletesebb volna tán Borovszky könyve, ha a nyelvészeti fejtegetéseket kissé szűkebbre fogja; nem keressük azt, hogy e fejtegetések mennyiben alaposak és mennyiben egyoldalúak s így inkább a nyelvtudósok érdeklődésének tárgyai, de a sok név- és kivált helynév-magyarázat után majdnem azt a végbenyomást nyeri a laikus olvasó, hogy magyarság, magyar nyelv, magyar név *nincs is a világon*, kiváltképen pedig nincs Magyarországon, mert neveinket, szavainkat és így nyelvünket bizony csak mind úgy össze-vissza kölcsönöztük némettől, szlávtól és a jó ég tudja kitől, s szinte gondolkozunk, hogy azok a mi jó honfoglaló eleink, vajjon miféle nyelven beszéltek, mielőtt a szláv és germán népek őket beszélni megtanították?

Hadtörténelmi szempontból érdekes fejezetek az 5-ik, mely Bölcs Leo tudósítását, a 8-ik, mely a magyar fegyvereket, a 11-ik, mely az első földvárakat, a 17-ik, mely Anonymus tudósítását és a honfoglalást és a 19-ik, mely egy e folyóiratban közölt kimutatás nyomán a rablóhadjáratokat tárgyalja, érdekes összehasonlítást tevén a magyar és norman rablóhadjáratok közt.

Az érdekes könyvet ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

II. IRODALMI SZEMLE.

ÚJABB HADTÖRTÉNETI MUNKÁK ÉS DOLGOZATOK.

Gottfried Gf. Auersperg und Freiherr v. Rodich. (Pester Lloyd, 1893. okt. 21. és 22. számában.) E cikk írója igen alapos és érdekes adatokat közöl az 1869—70. évi dalmát felkeléshez, nevezetesen a Kri-voscic pacifikálásához, melyet a bécsi kormány az erélyes Auersperg eltávolítása után az engedékeny Rodichra bízott.

Bleibtreu K., Der russische Feldzug 1812. (Lipese, Friedrich. 1893. 143. l. 3 Mark.)

Erzherzog Carl von Oesterreich, Ausgewählte Schriften. (3-ik köt. Bécs 1893. Tempus. 432 old. 7 Mark 50 Pf.)

B. P. San Martino 1859. (Budap. Hirlap 1893. okt. 17.) E napon a vérrel áztatott csatatéren muzeumot és kilátási tornyot nyitottak meg. Ebben a csatában tűnt ki Fejérváry Géza (akkoriban vezérkari tiszt), ki egy dandár élén az olaszokat Guidizza faluból kiverte és San Martinóig visszazűzte. E diadal daczára a győztesen előnyomuló jobb szárny vezére, Benedek, a közép- és balszárny veresége következtében kénytelen volt visszavonulni és ezzel a solferinói csata sorsa el volt döntve.

Chélar R., Les armées françaises jugées par les habitants de l'Autriche 1797, 1800—1809. (Paris, 1893. 3 franc 50 c.)

Choppin H., La cavallerie française. (Paris, 1893. 12 franc.)

Mandel Frigyes, Geschichte des k. u. k. Infant.-Regiments Graf von Starhemberg Nr. 13. (Krakkó, 1893.) Ezt a gyalogsági ezredet a 30 éves háború kezdetén, 1618. alapították és ennél fogva (az ugyanakkor alakult 11. gyalogsági ezreddel együtt) a mostani közös hadseregnek legrégebb ezrede. 275 év folyamában több mint 100 hadjáratban vett részt és körülbelül 300 kisebb-nagyobb csatában harczolt. A következő neveket viselte: Sachsen-Lauenburg, Baden, La Borde, Schärffenberg, Guido Starhemberg, Moltke, Zedtwitz és Reisky. 1867-ig Friaulban volt hadkiegészítő területe, midőn pedig Friaul a velencei királysággal együtt (1866.) az olaszok kezébe került, áttették a hadkiegészítő kerületet Krakkóba. Ujabbán a következő tulajdonosai voltak az ezrednek: 1814—54-ig Wimpffen tábornoszernagy, 1861-ig Hohenlohe hg, 1871-ig Bamberg, 1873-ig Baltin, 1889-ig Huyn; 1888 máj. 13-án kelt legfőbb parancs értelmében pedig az ezred örök időkre a Starhemberg nevént nyerte. 1848—49. Felső-Itáliában harczolt, 1866. kül. Trautenaunál. Albrecht és Frigyes főherczeg ezen ezred kebelében szolgáltak 2—2 évig mint ezredesek.

Gedenkbuch des k. u. k. Lin. Infanterie-Regiments Erzherzog Eugen. Nr. 41. (Czernoviez. Pardini. 1893. 123 lap. 1 Mark.)

Demmin Ágost ismeretes munkájához: «Die Kriegswaffen in ihren gesch. Entwicklungen» pótkötet jelent meg, mely mind a négy kiadáshoz szól. (Wiesbaden, Bechtold. 1893. III, 235 l. és 600 ábra. 7 Mark 50 Pf.)

Leisz G. János, Ursachen und Verlauf der ersten Belagerung Wiens durch die Türken 1529. (Bécs, Schulze. 30 l.)

Arent Alfred, őrnagy, Das Ulanen-Buch. Geschichte der preussischen Ulanen bis auf die Gegenwart. (Köln, Püttmann. 1 Mark.)

Zwenger Hans, Das Artillerie-Buch. Gesch. der brandenburg-preussischen Artillerie. (U. ott. 1 Mark.)

Edelsheim und seine Husaren. 1859. (P. Lloyd, april 16.) Továbbá: «Edelsheim nach ungedruckten Briefen (1859)», az Allgemeine Zeitung nyomán; Pesti Hirlap (april 7.). Teuber Oszkár, Von Edelsheim Reiterthaten. (Fremdenblatt, april 16.)

Puczona István, (nyugdíj. huszárszázados). A magláji szerencsétlenségről (Pesti Hirlap, april 23.). Érdekes és hiteles leírása azon sajnós hadi eseménynek, melynek 127 huszár esett áldozatul és melynek oko-

zóját Milinkovics vezérkari századosban (jelenleg a czetinjei követség-nél) kell tekintenünk.

A II. zászlóalj hőse. (Budapesti Hirlap 1893. decz. 4.) Ez emléklap *Inczedy Sámuel*-t magasztalja, ki decz. 3. Kolozsvároti elhúnyt. Kitűnt különösen Piskinél, Szeben bevételekor és a megyesi csatában. 1867-ben honvéd alezredes lett, de csakhamar nyugalomba vonult.

A *Budavár bevételének* emléknapiján és a honvédszobor leleplezésének alkalmával tartott czikkék özönéből figyelemre méltók: Budavár megrohanása, Asbóth Lajos emlékiratai nyomán. Falragaszok az ostrom idejéből. A honvédszobor története. Különösen pedig: Budavár bevétele b. *Máriássy János* altábornagy kiadatlan naplójából. (Ez a négy czikk a Pesti Naplóban jelent meg, máj. 21.) A Budapesti Hirlap május 21. száma ezeket hozta: Szentanúk a vár bevételéről és: A bevétel híre a magyar felső- és képviselőházban. A Magyar Hirlapban pedig: Szalkay Gergely honvéd-őrnagy naplójából. Továbbá: Ocskay Alajos, Dembinszky és Czartoriszky.

Dopsch Alfréd, Das Treffen bei Lobositz (1756), sein Ausgang u. seine Folgen. (Grác, Styria, 1892. 250 oldal. 4 M. 50.)

Neff W., Ludwig Wilhelm Markgraf von Baden u. Hochberg. Reichs-Feldmarschall, kais. Generallieutenant, Gubernator von Raab. (Berlin. Mittler. 1892.)

Teuber Oszkár új munkát írt: «*Auf Oesterreich-Ungarns Ruhmesbahn*». (Bécs, Seidel. 1893.) Folytatása az «Oesterreichs Ehrentage» cz. műnek és 30 nagyobb csatának leírását foglalja magában, elkezdve a Pavia melletti csatától (1525) egészen a Doboj melletti ütközetig (1878).

Csik-Folecz Sándor, A régi katonavilágból 1740 óta. (Egyetértés, 1893. jan. 20.)

Forró Elek, honvédezredes, Bem jobb keze, 1893. jan. 26. halt el. Életrajzát közlék a napi lapok jan. 27-én.

Ocskay Gusztáv, Kiss Ernő tábornokról. (Egyetértés, márcz. 15.)

Krippenstappel Frigyes, Die preussischen Husaren von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. (Új kiadás 1892. 197 l. 7 M. 50.)

Kleist Bogiszlav, (ezredes), Die Generale der preussischen Armee von 1840—90. im Anhang an die Generale der brandenburg. und königl. preussischen Armee von 1640—1840. (Schöning Kurt művének folytatása. Hannover, Helwing. 3 Mark.)

Dr. Mangold Lajos.

A MAGYAR HADTÖRTÉNETI IRODALOM
REPERTORIUMA.

HUSZADIK KÖZLEMÉNY.

ZSIGMOND KORA (folytatás).

Általános irodalom a törökökről. A legrégibb török krónikát *Neschri* írta, az úgynevezett török birodalmi évkönyveknek ide vonatkozó része pedig *Seadeddintól* való. *Seadeddin* művét Kollar adta ki törökül és latinúl (Bécs, 1755), *Bratutti* pedig olaszúl: «*Chronica dell' origine e progressi della casa ottomana composta da Saidino Turco.*» (I. köt. 1649, II. köt. 1652.)

Időrendi sorban ezek a főbb munkák:

Die Türkische Chronika von ihrem Ursprung, Anfang und Regiment (Strassburg, 1508).

Cambini, *Commentario della origine dei Turchi et imperio della casa Ottomana.* (Firenze 1528 és 1660.)

Türkey Chronika. Von einem Siebenbürger. (1530.)

Aventinus (Thurmaier) † 1534, *De Turcarum origine.* Újra kiadta *Muncher*, Ueber zwei kleinere histor. Schriften des Aventinus. (München, 1879. Az I. kiadás megjelent 1563, Müllernek «*Türkische Historie*» cz. művében.)

Menevino, *Trattato de customi e vita di Turchi.* (Verona, 1599.)

Sansovino Francisco, *Gli annali turcheschi, vite de principi della casa Ottomano* (1571). — Sansovinsonak másik munkája: *Historia universale dell' origine et imperio dei Turchi* nem vonatkozik ide, hanem az 1593—1606. háborúra.

Nicolay, *Quatre livres des navigation et peregrinations orientales.* (Lyon, 1568. Németül Nürnberg. 1572.)

Könighofus, *Res gestæ et expeditiones Turcarum imperatorum.* (Basel, 1577.)

Lonicerius Philippus, *Chronicon Turcicorum etc.* (Frankfurt. 2. kötet. 1578—2. kiad. 1584. Németre ford. Moller 1607.)

Leunclavius Joannes, *Annales Sultanorum Othmanidarum a Turcis sua lingua scriptæ, latine redditi.* (Frankfurt, 2. kiad. 1596.) Az eredetit *Saladin Mohammed Ben Hassan mufti* írta. A mű 1520-ig terjed.

Imhof, *Des Hauses Habsburg wider die Türken geführten Kriege.* (Sulzbach, 1684.)

- Du Cange*, Historia Byzantina. (2. kiad. 2. köt. 1688.)
- Drechsler Wolfg.*, Chronicon Saracenicum vel Turcicum ab a 596. usque ad 1689. (A folytatás Janson és Reiskius-tól való.) Lipse, 1689.
- Kantemir*, oláh fejedelem, Historia de ortu et defectione imperii turcici. 1300—1711. (Németre ford. Schmidt. 1748. 5 köt.)
- Bergmann*, Beschreibung der tapfermüthigen hungarisch-venezianisch-polnischen Kriegsthaten wider die Türken, von 1404—1687. (Frankfurt, 1687.)
- Schmitth N.*, Imperatores Ottomanici a capta Constantinopoli cum epitome Turcarum principum. (Nagy-Szombat, 1760. 2. kötet.)
- Dequignes*, Hist. générale des Huns, Turcs, Tartars etc. (5. köt. 1778.)
- [Truckenbrod], Geschichte aller Türkenkriege in Ungarn. (Nürnberg, 1788.)
- D'Ohsson*, Tableau général de l'empire otthoman (8. kiad. 1788.)
- Hammer-Purgstall*, Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung. (Bécs, 2. köt. 1815.)
- Münch Ernő*, Die Heerzüge des christlichen Europas wider die Osmanenmacht. Vom ersten Erscheinen der Osmanenmacht bis 1822. (Basel. 3. köt. 1822—24.)
- Valentini*, tábornagy: Ueber den Türkenkrieg im Allgemeinen. (Streffleur's Oesterr. Milit. Zeitg. 1825. 5. köv. s fűzet.)
- Menadier Fr. A.* Gedrängte Geschichte der Türkenkriege von der Entstehung der osmanischen Macht bis zum J. 1566.
- Brandt*, őrnagy: Geschichte des Kriegswesens. (II-ik köt. 2. rész «Ungarn und Osmanen».)
- Hammer-Purgstall*, Geschichte des Osmanischen Reiches. (Pest. 1827—34. 10. köt. — II. kiadás; 4. köt. 1835—36.)
- Martens*, Allgemeine Geschichte der Türkenkriege in Europa von 1356 bis 1812. (Stuttgart, 1829. 2 köt.)
- Finlay*, History of the byzantine and greek empires. 716—1453. (2 köt. 1854. Németre is lefordították.)
- Böhn*, Blüthe und Verfall des Osmanenreichs in Europa. Eine Geschichte der Türkenkriege. (Berlin. 1854.)
- Zinkeisen*, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa. (Gotha: 7. köt. 1840—63.)
- Varchmin*, Kreuz oder Halbmond. Geschichtliche, militärische und politische Betrachtungen (1877).
- Lutfi's régi munkája: Gesch. d. osman. Reichs 1880. s köv. jelent meg új kiadásban.

Dr. Mangold Lajos.

MAGYAR HADI SZABÁLYZATOK GYŰJTEMÉNYE.

Homonnay Drugeth Bálint, Bocskay fővezérének instructiója Deseőffy János számára, kit Érsekújvárból távozván, helyettesül visszahagyott. Érsekújvár, 1605 november 8-án.

Instructio Generosi Domini Joannis Deseőffi, Serenissimi Stephani Dei gratia Regnorum Hungariæ Transilvaniæque Principis ac Siculorum Comitiss, Exercitus campestris Capitanei.

1. Deseőffi János uramat, ő kegyelmét magam szerint, eleiben adván tisztét, hagytam úgy itt Újvárbán képeben, hogy Bosnyák Tamás urammal, Érsekújvárra főkapitánynyal, mindenekben az mi ő felségének javát és előmenetét illeti, egyetértsen és meg is becsülje. Bosnyák uram is Deseőffi uramhoz hasonló becsülettel legyen, az én ő felségétől rendeltetett méltóságomat is meggondolván ő kegyelme, azonkívül való becsületesemet is.

2. Mivel oly dolog találkozik, hogy üzengetni kell egymásnak, Bosnyák uramnak Deseőffi urammal, tehát Kovács János és Cseki Miklós hordozzák a követséget, ki mindkettő jámbor és nem . . . (olvashatatlan); egyik újvári lakos, másik ő felsége kapitánya.

3. Az várbeli vigyázás, kapuk kulcsa és egyéb jó rendtartás Bosnyák uram tiszte, ő felsége kegyelmes jó akaratjáig; Deseőffi uram pedig mint ország kapitánya vigyázzon ugyan immár Újvárból az hadakra képeben.

4. Ha valami német hír jut az ő felsége hadaiból, tehát Deseőffi János uram azt Bosnyák urammal közölje és egy akaratból a híreket mindjárt utánam küldjék ő kegyelmek postán etc.

5. Ha az várban oly szót hallana Deseőffi uram, ki vagy ő felsége, vagy én ellenem volna, az affelét meg kell Bosnyák urammal mondani és azt kímélés nélkül való kemény büntetéssel meg kell büntetni.

6. Ha valamelyik az kapitányok közül látóul, vagy valami hírekre nézve ide be Deseőffi uramhoz akarna jönni, tehát Bosnyák uramnak is hírül tévén, tizedmagával egy-egy kapitány bebocsáttassék; ha kevesebb léssen is.

7. Ezeket azért rendeltem, minthogy az hadakat falukra osztottam, és magamat mostan postán hívat ő felsége, nem akarom, hogy falukból vagy városokból, hanem mivel az régi rendtartás szerint Újvárbán volna residentiám, azt akarom: hogy becsületed és tisztetem szerint Deseőffy uram Érsekújvárból parancsoljon ide ki az hadaknak, magam méltóságom szerinti képemben, az melyet ő felsége, az én kegyelmes uram fejedelmem adott énnekem.

Publicálván azért ez felül irt instruktioikat az egész újvári vitézek előtt stb.

Homonnay Bálint naplójából — die 8 noo. 1605.

Főlhívás. Hügyecz Antal úr sziveskedjék czímét a szerkesztőséggel közölni.